

INFORMAȚII DESPRE CONSTANTIN HURMUZACHE ÎN FONDUL DOCUMENTAR BOTOȘĂNEAN

STELA GIOSAN

Între familiile profund implicate în istoria neamului nostru se numără și cea a Hurmuzăcheștilor. Fiind cunoscută pe baza documentelor ca foarte veche în Moldova, familia Hurmuzache a reprezentat un adevărat focar național în jurul căruia s-au cristalizat cele mai de seamă spirite, frunțașii vieții culturale și politice de aici care au militat pentru menținerea și apărarea românismului cu deosebire în Bucovina în secolul al XIX-lea. Însemnătatea istorică a acestei familii de „români adevărați și inspirați” cum a fost caracterizată de numeroase personalități ale timpului, iese și mai mult la iveală, când sunt luate în considerare condițiile grele ale dominației străine, în care aceasta a luptat și acționat pentru drepturile românilor din Bucovina. Hurmuzăcheștii s-au afirmat ca frunțași ai revoluției de la 1848–1849 în Bucovina, reformiști și militanți pentru autonomia acesteia ca ducat în cadrul Imperiului Habsburgic și ca militanți ai ideii de unitate națională și de dezvoltare a națiunii române în general.

Educați într-un mediu familial însuflețit de idealurile naționale, făcându-și studii apoi la Viena, la vremea aceea mare centru de cultură și civilizație europeană – frații Hurmuzache au devenit cetățeni buni, demni și respectați care „au merite mari pentru națiunea română” cum aprecia cu temei D. A. Sturdza în ședința Academiei Române din 8 septembrie 1877¹.

În cele ce urmează ne-am oprit prin intermediul documentelor aflate la Arhivele Statului Botoșani la fiul cel mare al familiei Hurmuzache, și anume Constantin Hurmuzache, eminent jurist și om politic, „unul din cei mai buni și

¹ P. Russindelar, *Hurmuzăcheștii în viața culturală și politică a Bucovinei*, Iași, 1945, p. 19.

iluştri români, fiu al Bucovinei şi un şir de ani cetăţean mult meritat al României,² în genere mai puţin cunoscut decât Eudoxiu, fratele său mai mic, aditor al documentelor româneşti, dat tot atât de merituos şi cu aceleaşi alese calităţi ca şi acesta.

Împrejurările concrete ale vieţii lui Constantin Hurmuzache au făcut ca el să nu se afirme în Bucovina, pentru că în scurt timp după terminarea studiilor universitare de la Viena din anul 1835 „cu merite deosebite şi cu promovarea unor riguroase examene pentru doctoratul în drept se va muta în Moldova, unde datorită faptului că refugiaţii moldoveni din 1821 au fost găzduiţi de familia sa (la Cernauca până în 1823), avea legături şi cunoştinţe numeroase.

La acestea s-au mai adăugat şi o serie de calităţi personale ale lui Constantin Hurmuzache concretizate printr-o manifestare puternică în orice împrejurare a conştiinţei sale naţionale, precum şi credinţa în vitalitatea şi viitorul glorios al naţiunii române. Acestea au fost lucrurile care au determinat pe reprezentanţii unor familii principale ale Moldovei să insiste asupra venirii lui Constantin Hurmuzache la Iaşi cu scopul de a rezolva o serie de probleme pentru proprietăţile lor din Basarabia apărute după 1812. De aceea la insistenţa deosebită a logofătului şi cavalerului Costache Balş din Dumbrăvenii Botoşanilor care era în relaţii foarte strânse cu familia Hurmuzache încă de la 1821 şi care avea îndelungi procese la Petersburg, pentru moşiile sale din Basarabia, Constantin Hurmuzache se va lăsa înduplecat şi în anul 1838 va pleca la Iaşi cu scopul de a purta aceste procese cu statul rus. Toate încercările făcute din 1812 până atunci pentru a scăpa moşiile lui Costache Balş şi ale altor familii de boieri moldoveni din ghiarele fiscului rusc, rămăseseră fără nici un rezultat. Procesele se purtau la Petersburg, Bender, Chişinău sau Cahul şi de la sine se înţelege faptul că acestea presupuneau cunoaşterea nu numai a limbii ruse, dar şi a legislaţiei ruseşti. Unde să găsească boierii moldoveni un om competent şi de încredere care să cunoască totodată limba şi legile ruseşti? Juncle Constantin Hurmuzache va avea marele curaj de a lua asupra lui răspunderea pentru aceste procese. De aceea, nu după mult timp se deplasa la Chişinău unde în opt luni învaţă limba rusă, se pune la punct şi cu legislaţia rusească, iar apoi cu erudiţia şi iscusinţa sa pledează în procesele marilor boieri din Moldova în faţa Tribunalului din Chişinău, Bender, Cahul şi Petersburg, unde aceştia aveau procesele de revendicări pentru moşiile uzurpate³. Şi astfel, datorită priceperii şi iscusinţei sale Constantin Hurmuzache va reuşi să câştige

² *Ibidem*, p. 20.

³ *Ibidem*, p. 21.

toate procesele încredințate lui, salvând averile boierilor moldoveni⁴, fiind cunoscut drept unul din cei mai străluciți avocați ai vremii pe care multe familii de boieri moldoveni îl solicită să le reprezinte în totalitate interesele financiare (*a consiliis*). Așa se explică faptul că în scurt timp Constantin Hurmuzache ajunge intendentul general al moșiilor lui Balș, avocatul, împuternicitul și consilierul personal al acestuia.

În colecția de documente de la Arhivele Botoșani se află un grupaj de documente emise cronologic între anii 1814–1847 care oferă informații despre posesiunile familiei Balș ai căror reprezentanți au ocupat funcții reprezentative la Curtea Imperială Rusă sau la Colegiul de Stat al Afacerilor Interne al Rusiei.

Familia Balș, pe lângă moșiile din Moldova (între care se numără și Dumbăveni pe atunci în Ținutul Botoșani care explică și prezența acestor documente la Botoșani), deținea și domenii întinse în Basarabia cum ar fi Hotârnicieni, Cupceni, Cârligani, Sarata, Greceni și Gura Galbenă (unde există și un conac Balș)⁵.

O altă serie de documente din același fond sunt cele care oferă informații nu numai despre domeniile Balș, dar în mod deosebit despre activitatea lui Constantin Hurmuzache în ce privesc administrarea și problemele financiare legate de acestea.

Facem precizare că documentele care vorbesc despre activitatea lui Constantin Hurmuzache datează din anul 1841 până în 1847, având ca locuri de emitere Chișinău, Bender, Cahul și Petersburg și sunt redactate marea lor majoritate în limba rusă și numai câteva la număr, cele emise la Iași, sunt în limba română.

În funcție de conținutul acestora, am clasificat în patru mari grupe, cele 40 de documente care fac obiectul comunicării prezente.

Un prim grupaj de documente se constituie din împuternicirile și scrisorile de acreditare date de Constantin Balș consilier de curte și mare logofăt de Dumbăveni, baronului Constantin Eudoxiu Hurmuzache în calitatea lui de consilier și avocat personal, pentru a-i reprezenta interesele în special față de statul rus, în fața instanțelor de judecată în virtutea cărora putea să scoată și copii după jurnalele Tribunalelor de la Bender, Cahul și Chișinău care priveau procesele pentru moșiile familiei Balș. Câteva din aceste împuterniciri sunt garantate și întărite de Consulatul rus din Iași⁶.

⁴ G. Barițiu, *Fragmente din Istoria Românilor*, vol. I, București, 1879, p. XV–XVI.

⁵ Arhivele Statului Botoșani, Colecția Documente, p. XIX/1–11.

⁶ *Ibidem*, p. XXI/41–45 și p. XXI/50.

Tot în această categorie de documente se încadrează și scrisorile personale ale lui Constantin Balș către avocatul său Constantin Hurmuzache prin care autorizează pe acesta din urmă să efectueze în numele său diferite tranzacții, în special vânzări de moșii sau părți din moșiile: Mânșir, Tomai, Ivanovka, Gura Galbenă, Hotărniceni, către diferite persoane particulare sau grupurilor de coloniști basarabeni.

În unele cazuri sunt atașate la aceste scrisori chiar actele de vindere-cumpărare încheiate de Constantin Hurmuzache în numele lui Constantin Balș pentru unele părți din ocinele Gura Galbenă, Tomai și Ivanovka⁷.

A doua categorie de documente, poate cea mai numeroasă, o constituie scrisorile, adresele și rapoartele șefilor de zemstvă de la Cahul, Bender și Chișinău sau cele ale unor reprezentanți ai Curții Imperiale (Stepan Uzrian, Ștefan Gherman) și nu în cele din urmă ale unor împuterniciți ai comunelor situate pe domeniile Balș – Gura Galbenă, Cărligani și Cupcenii – toate adresate lui Constantin Hurmuzache în calitatea lui de împuternicit personal al cavalerului și consilierului de curte Costache Balș privind reglementarea unor probleme financiare; privind diferite sume de bani datorate pe de o parte familiei Balș de unii locuitori de pe moșiile sale, diverse samavolnicii comise de săteni în respectarea învoielilor inițiale, încheiate cu proprietarul de moșie, sau vânzarea la mezat a unor bunuri ce au aparținut familiei Balș. În acest din urmă caz se impune o precizare privind existența între aceste documente a notei explicative ce aparține juriconsultului Principatului Moldovei Damaschin Bojincă privind vânzările la mezat în Moldova în general, cu referiri în mod special la proprietățile familiei Balș⁸.

O parte din aceste documente oferă spre cercetare informații și în sensul invers adică de achitarea datoriilor bănești pe care le-a făcut în timp familia Balș către diferite persoane în mod deosebit negustori.

Se invocă în acest sens o serie de hotărâri ale Tribunalelor comerciale Bender și Chișinău în perioada 1841–1843⁹.

O altă categorie de documente este constituită din adresele și jurnalele Tribunalelor comerciale și civile Cahul și Bender și a altor instanțe judecătorești din Basarabia adresate tot lui Constantin Hurmuzache, prin care i se face cunoscut stadiul în care se aflau unele procese sau hotărârile promulgate de aceste instanțe privindu-l pe Constantin Balș sau pe alți membri ai familiei Balș aflați în litigii diverse cu țărani liberi de pe domeniile Balș. Câteva din aceste

⁷ *Ibidem*, p. XXI/34; p. XXI/52–54; p. XXI/60; p. XXI/63–64.

⁸ *Ibidem*, p. XX/97.

⁹ *Ibidem*, p. XX/70; 73–74; 87; 93–94; 97–98; p. XVIII/18.

documente oferă informații celor interesați despre procesul ce a durat câțiva ani buni între familiile Moruzi și Balș pentru 1/2 din domeniul Hotărniceni și Carani și părți din Sarata și Gura Galbenă din districtul Cahul. Se detașează net dintre acestea sentința Tribunalului districtual Chișinău din 1 septembrie 1844 care hotăra stingerca litigiului dintre cele două familii de boieri moldoveni: Moruzi și Balș după mai bine de 2 ani de dezbateri, promulgând chiar un act de împăcare datorat elocinței și priceperii celor doi avocați iluștri: Constantin Hurmuzache pentru familia Balș și Ion Alexandru Sturdza pentru familia Moruzi¹⁰.

O altă categorie distinctă de documente care ne vorbesc despre activitatea complexă pe care a desfășurat-o Constantin Hurmuzache în calitatea sa de împluternicit și avocat al familiei Balș – și după cum suntem siguri și al altor familii boierești din Moldova cu proprietăți în Basarabia și care încercau să le răscumpere într-un fel (fie numai și financiar) de la statul rus – o constituie adresele, înștiințările sau extrasele din jurnalele Tribunalului din Basarabia privind relațiile existente între membrii familiei Balș și țărani liberi de pe moșiile sale și în mod special strămutarea lor.

Pentru a clarifica acest important aspect al relațiilor sociale ale timpului, Constantin Hurmuzache solicită – în calitatea pe care o avea – de la autoritățile ruse din Basarabia tabele statistice cu locuitorii bulgari aflați la un moment dat pe domeniile Balș (înainte de anul 1812) și tot la fel cu cei strămutați sau plecați benevol de pe domeniile respective atât români cât și bulgari. După ce obține datele necesare Constantin Hurmuzache elaborează un raport amănunțit pe această temă, contribuind astfel la formularea unor concluzii de către Consiliul Regional Basarabia cu privire la problema strănutării locuitorilor în și din diferite regiuni din Basarabia¹¹.

Din cele prezentate aici nu am reușit decât să relevăm doar un aspect al activității ample pe care a desfășurat-o Constantin Hurmuzache, și anume aceea în calitatea lui de împluternicit și avocat al familiei Balș care își are rădăcinile ei de origine în vechiul ținut al Botoșanilor – motiv pentru care consider explicabilă și prezența acestor documente botoșănene – convinși fiind că nu am făcut decât un serviciu celor interesați în a aprofunda această latură a activității celui ce a fost juristul, unionistul și omul politic de prestanță CONSTANTIN HURMUZACHE, fiu deopotrivă al Bucovinei și Moldovei.

¹⁰ *Ibidem*, p. XXI/2–4, 9, 39–40 și 46.

¹¹ *Ibidem*, p. XXI/7, 5, 17; p. XX/76–78.